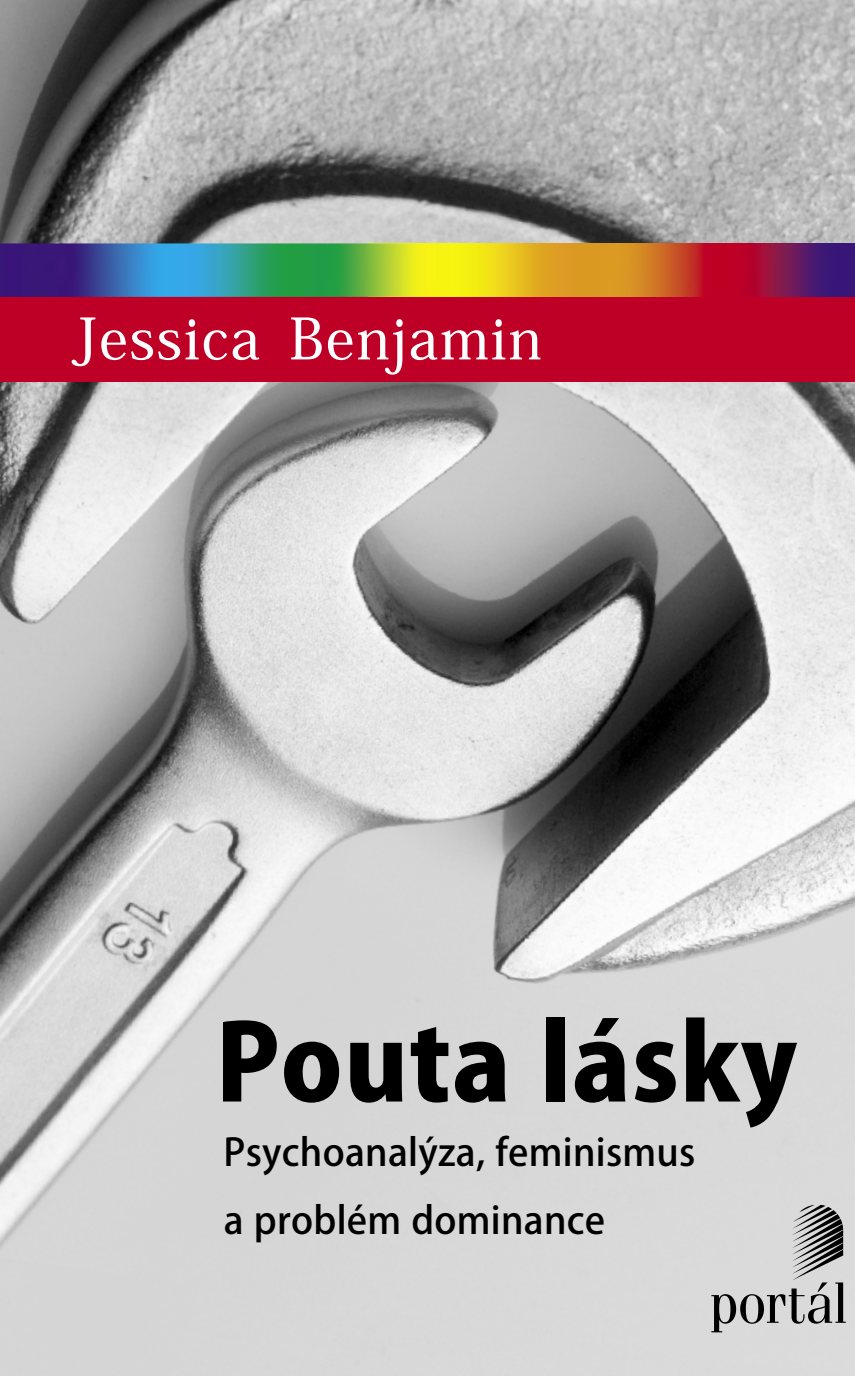

Jessica Benjamin

Pouta lásky

Psychoanalýza, feminismus
a problém dominance

portál

Jessica Benjamin

Pouta lásky

Psychoanalýza, feminismus
a problém dominance

Překlad lektorovala Mgr. Lucie Lucká.

Původní anglické vydání:

The Bonds of Love. Psychoanalysis, Feminism, and the Problem of Domination

© 1988 by Jessica Benjamin

This translation published by arrangement with Pantheon Books, an imprint of The Knopf Doubleday Group, a division of Penguin Random House, LLC.

České vydání:

Translation © Marcela Koupilová, 2016

© Portál, s. r. o., Praha 2016

ISBN 978-80-262-1063-4

Obsah

Úvod	7
1 První pouto	15
2 Pán a otrok	57
3 Touha ženy	91
4 Oidipská hádanka	141
5 Gender a dominance	191
6 Závěr	229
Poděkování	235
Poznámky	239
Literatura	293

Úvod

Rádo popíraný kus skutečnosti stojící za tím vším spočívá v tom, že člověk není mírnou, potřebu lásky cítící bytostí, jež se nanejvýš, je-li napadena, dokáže i bránit, nýbrž že může ke svým pudovým vlohám počítat i silný podíl sklonů k agresi. V důsledku toho není pro něj bližní pouze možným pomocníkem a sexuálním objektem, nýbrž také pokušením k tomu, aby na něm uspokojoval svou agresi, využíval bez náhrady jeho pracovní sílu, sexuálně jej využíval bez jeho svolení, zmocňoval se jeho jmění, ponižoval jej, připravoval mu bolest, trýznil jej a zabíjel. *Homo homini lupus*; kdo má po všech zkušenostech ze života a z historie odvahu tuto tezi popírat?

Sigmund Freud, *Pocit stísněnosti v kultuře*¹

Od doby, kdy Thomas Hobbes ve svém ospravedlnění autority poprvé analyzoval vášně, je dominance chápána jako psychologický problém. Freud původ tohoto problému nachází – a přitom se vrací k Hobbesovu pohledu na stav přirozenosti – v našich vlčích skloních. Příkaz milovat svého bližního není odrazem stálého zájmu o druhé, ale svědectvím o opaku: naší náchylnosti k agresi. Freud sice uznává, že kulturní restrikce působí bolest, věří však také v to, že nás chrání před nebezpečími přirozenosti, nebo – řečeno

jinými slovy – že vláda autority je lepší než válka všech proti všem. Nestranné zkoumání lidské destruktivity ho utvrzuje v tom, že represe vyžadovaná civilizací je lepší než bezohlednost, jež nabývá vrchu ve stavu přirozenosti. Nějaký druh dominance je nevyhnutelný; jedinou otázkou je, jaký druh. Kdo by se tvářil v tvář monumentální Freudově teorii psychického života a jeho interakce s kulturou odvážil tento závěr zpochybnit?

Freudovo vidění konfliktu mezi instinktem a civilizací, kdy obojí má vlastní nebezpečí a stinné stránky, však ve skutečnosti vytvořilo slepou uličku pro myšlení o společnosti. Když Freud tímto způsobem zasadil problém dominance do tohoto rámce, nechal nám žádnou únikovou cestu: buď přijmeme nutnost nějaké racionální autority, která kontroluje naši nebezpečnou přirozenost, anebo budeme naivně trvat na tom, že naše lepší přirozenost je nebezpečně potlačena společenským řádem. Tato opozice mezi instinktem a civilizací zatemňuje ústřední otázku po tom, jak dominance skutečně funguje. Jak to formuluje Foucault: „Kdyby moc nebyla nikdy nic jiného než represe, kdyby nikdy nedělala nic jiného, než že by říkala ne, opravdu si myslíte, že by to člověka přimělo ji poslechnout?“²

Koncept represe nemůže pochopit, že „moc přetrvává“ ne proto, že naši touhu popírá, ale proto, že ji formuje, proměňuje ji v ochotného přívržence, sluhu nebo reprezentanta. Nemůžeme pochopit dominanci jako systém, který transformuje všechny části psýchy. Jenom když si uvědomíme, že moc není prostý zákaz, můžeme z tohoto rámce, v němž volíme mezi represivní autoritou a nespoutanou přirozeností, vystoupit.

Popravdě řečeno, Freudovo chápání autority je složitější než tato volba. Opravdu bere v úvahu to, co můžeme nazvat „erotickým“ prostředkem kultury ke spoutání jedinců, bez ohledu na odpor, který kladou. Freud nám říká, že poslušnost zákonům civilizace není nejprve inspirována strachem nebo prozíravostí, ale láskou, láskou k těm časným postavám moci, které vyžadují poslušnost

jako první. Poslušnost samozřejmě agresi nevymýtí; pouze ji obrátí proti self. Zde se stává prostředkem vlády nad sebou samým a hlasu svědomí je vštípeno nepřátelství, které nemůže být namířeno proti „nenapadnutelné autoritě“.³ Freud nám tak dává základ pro chápání dominance ani ne tolik jako problému lidské přirozenosti, ale spíše jako problému mezilidských vztahů – interakce mezi duší jednotlivce a společenským životem. Je to problém, který nemůže být definován jen v pojmech agrese a civilizačních omezení, ale jako prodloužení pout lásky.

Tato kniha je analýzou toho, jak na sebe působí a vzájemně se ovlivňují láska a dominance. Pojímá dominanci jako dvoufázový proces, systém, který vyžaduje účast jak těch, kdo se moci podrobují, tak těch, kdo moc vykonávají. A především se tato kniha snaží pochopit, jak je dominance zakořeněna v srdcích dominovaných osob.

Tato otázka není nová. Dostojevského klasická rozmluva o autoritě, „Velký inkvizitor“, psychologickou sílu dominance dramatizovala. Kristus se v ní za inkvizice vrací na zem a konfrontuje Inkvizitora s tím, jak církev znehodnotila víru: proč se svobodný úkon lásky transformoval do úkonu podrobení? Inkvizitor odpovídá, že lidé nechtějí svobodu a pravdu, protože ty způsobují pouze bídu a utrpení; chtějí zázrak, tajemství a autoritu. Bolest, která doprovází povolnost, je výhodnější než bolest, která doprovází svobodu. Hrůzu nahánějící blízkost nejvyšší moci, kterou ztělesňuje církev, činí bolest snesitelnou, a dokonce ji činí zdrojem inspirace či transcendence. Tato schopnost získat naději na vykoupení je podpisem moci, která inspiruje k dobrovolnému podrobení se. Rozpoznáváme ji v široké škále společenských fenoménů – ať už je to papež, nebo politická strana – jako moc, která vyvolává zároveň strach i hluboký obdiv.

Freud předložil nejdalekosáhlejší pohled na to, jak dominance funguje. V souladu se svým pohledem na přirozený stav si představoval, že původ civilizace tkví v prvotním boji mezi otcem a synem.

Synové, kteří svrhnou otcovu autoritu, se začnou obávat vlastní agrese a bezzákonnosti a litují ztráty otcovy úžasné moci; a tak zákon a autoritu znovu dosadí, k otcovu obrazu. V tomto kruhu, ze kterého zdánlivě nelze vystoupit, vždy po revoltě následuje vina a obnovení autority. Jak poznamenal Herbert Marcuse, v každé revoluci je naděje na zrušení dominance zmařena ustavením nové autority – „každá revoluce je zároveň zrazenou revolucí“.⁴

Psychoanalytické bádání o dominanci bylo od dob Freudových mnohokrát přeformulováno, vždy ale na základě primární metafory boje mezi otcem a synem. Někteří kritici z řad psychoanalytiků došli k závěru, že otcovská autorita není vlastně vůbec tak špatná, protože synové dědí jak výhody vyplývající ze zákona, tak jeho limity. Jiní se tomuto ústupku autoritě postavili a argumentovali tím, že odstranění vytěsnění by *potenciálně* mohlo zrušit destruktivnost pudů. Jejich opozice vůči otcovskému zákonu se zakládala na pojetí přirozenosti, které se vyhýbá problému lidské destruktivity a jde vskutku proti všemu, co víme o životě a dějinách.

Historickým problémem, který zkoumání dominance tvaroval nejmnocněji, byl samozřejmě nástup masových fašistických hnutí a jejich extatické podrobování se hypnotickému vůdci. Někteří psychoanalytičtí kritici společnosti tvrdili, že touhy po podrobení se mocnému vůdci byly stimulovány úpadkem racionální otcovské autority – tzv. společnost bez otce. Paradigma boje mezi otcem a synem koncipovalo chápání dominance jakožto volby mezi racionálně-demokratickou a iracionální autoritou – v zásadě volba menšího zla.⁵

Co je na diskusi o autoritě ve freudovském myšlení výjimečné, je fakt, že se objevuje výhradně ve světě mužů. Boj o moc se odehrává mezi otcem a synem; žena v něm nehraje žádnou roli, s výjimkou role kořisti nebo pokušení k regresi či třetího úhlu v trojúhelníku. V tomto příběhu neexistuje žádný boj mezi mužem a ženou; podřízenost ženy muži je fakticky pokládána za samozřejmou, nevitelnou. Je překvapivé, že i nejradikálnější freudiáni se nedotkli

nejhlubšího a neprozkoumaného předpokladu psychoanalýzy pro dominanci: podřízenosti žen mužům.⁶ Tento předpoklad není pouze útočištěm pro všechny staré ideje o mužích a ženách, ať vědomé, či nevědomé; poskytuje také, jak uvidíme, konečné rozumové vysvětlení pro přijetí autority jako takové.

Tato kniha využívá feministickou kritiku a reinterpretaci psychoanalytické teorie k tomu, aby problém dominance posoudila nově.⁷ Současné povědomí o podrobenosti žen hluboce zasáhlo přijímání autority, kterým je psychoanalytické myšlení prostoupeno. Feminismus poskytl freudovské stavbě osu otáčení, když odhalil, že její základy spočívají v přijetí autority a v genderových vztazích. Na to, co se ve freudovském myšlení jevilo jako psychologická nevyhnutelnost dominance, můžeme tedy dnes pohlížet jako na výsledek složitého procesu psychického vývoje, a nikoli jako na „skalní podloží“.

Výchozím bodem pro přezkoumání problému dominance je vhled Simone de Beauvoirové do této problematiky: žena funguje jako mužův primární druhý, jako jeho protiklad – pro jeho rozum hraje úlohu přirozenosti, pro jeho transcendenci úlohu imanence, pro jeho individuovanou oddělenost hraje úlohu prvotní jednoty a je objektem jeho subjektu.⁸ Tato analýza genderové dominance jakožto komplementarity subjektu a objektu, kdy jeden je zrcadlovým obrazem druhého, nabízí svěží pohled na dualismus, který prostupuje západní kulturou. Ukazuje, jak genderová polarita leží v základu tak známých dualismů, jako jsou autonomie a závislost, a ustavuje tak souřadnice pro pozice pána a otroka.

Zásadní otázka, kterou musíme zvážit, zní: proč i přes formální závazek naší společnosti k rovnosti pohlaví stále tyto pozice formují vztah mezi pohlavími; čím vysvětlíme jejich psychologické přetrvání? Jsem přesvědčená, že psychoanalytická teorie může pomoci osvětlit, co přijímala dříve: genezi psychické struktury, v níž jedna osoba hraje subjekt a druhá musí sloužit jako jeho objekt. Mým cílem je analyzovat vývoj této struktury a ukázat, jak tato struktura formuje základní předpoklad dominance.

Ukážu, jak můžeme strukturu dominance sledovat od vztahu mezi matkou a kojencem až k dospělé erotice, od nejranějšího uvědomění si rozdílů mezi matkou a otcem až po celkové obrazy mužského a ženského v kultuře. Začneme konfliktem mezi závislostí a nezávislostí v životě nejmenších dětí a přesuneme se k protikladům moci a vzdání se druhému v dospělém sexuálním životě. Uvidíme, jak se mužskost a ženskost spojují s pozicemi pána a otroka – jak se tyto pozice objeví v odlišných vztazích, které mají chlapci a dívky k matkám a otcům, a jak odlišně formují osudy dětí mužského a ženského pohlaví. Budeme pozorovat identifikaci dívek jako objektů a chlapců jako subjektů v ústředním psychoanalytickém vývojovém modelu, v oidipském komplexu, a uvidíme, jak tato opozice deformuje vlastní ideál jedince. A nakonec budeme zevrubně zkoumat tento ideál v kultuře, která si strukturu dominance uchovává, dokonce i když se zdánlivě chápe rovnosti.

Hluboké zakotvení této struktury v lidské duši dodává dominanci zdání nevyhnutelnosti a vyvolává dojem, že vztah, v němž jsou oba účastníci subjekty – oba disponují mocí a vzájemně se ctí –, není možný. Psychoanalýza jakožto teorie nevědomých mentálních procesů představuje nejslibnější výchozí bod pro analýzu této struktury. Také však, jak jsme viděli ve Freudově myšlení, poskytuje nejlepší racionální vysvětlení autority. V důsledku toho najdeme v psychoanalýze ilustraci našeho problému a zároveň průvodce, který nás do něj zavede. Tato kniha tedy do analýzy dominance vetkává kritiku psychoanalytického myšlení každého z témat, která budeme zkoumat – individuálního vývoje, genderových rozdílů a autority.*

* Vzhledem k tomu, že tato kritika často staví proti sobě „klasickou“ psychoanalytickou teorii a její nové revize, mnohé technické a specializované podrobnosti jsem pro čtenáře, které by tyto detaily mohly zajímat, uváděla v poznámkách za textem. Učinila jsem tak, protože jsem přesvědčena, že psychoanalýza by měla stát jednou nohou v klinické teorii a praxi a druhou nohou ve veřejné intelektuální rozpravě.

Postavit se kriticky dosavadnímu psychoanalytickému myšlení neznamená, jak si to představují někteří představitelé feminismu, pouhou argumentaci, že sexuální stereotypy či „předsudky“ ve freudovském myšlení jsou společenskými konstrukty. Ani nestačí zpochybnit Freudův pohled na lidskou přirozenost argumentací, že ženy jsou – na rozdíl od mužů – „něžná stvoření“. Jsem si vědoma toho, že přijmout feministickou kritiku genderové polarity s sebou někdy nese tendenci onen dualismus, který je kritizován, posílit. Každým binárním dělením vzniká pokušení, že si jeho pojmy pouze vymění místo, že to, co bylo znehodnoceno, se pozvedne, a co bylo přeceňováno, se očerní. Vyhnout se této tendenci k převrácení v opak není snadné – zvláště když vezmeme v úvahu, že existuje dělení, v němž ženské je definováno jako to, co není mužské. Abychom se tomuto štěpení na základě pohlaví, které prostupuje náš psychický, kulturní i společenský život, mohli postavit, je nutné nejenom kritizovat idealizaci mužské stránky, ale také v reakci na to zhodnotit ženskost. Není nutné postavit se na stranu jednoho nebo druhého, ale neustále se zaměřovat na samu dualistickou strukturu.

A v sázce je mnoho. Jasnější pohled na tuto záležitost je zvláště významný pro dnešní feministické myšlení, protože převládající tendence ve feminismu tento problém dominance pojímá jako drama ženské zranitelnosti, která je obětí mužské agrese. Dokonce i sofistikovanější představitelé feministického myšlení se analýze submise často vyhýbají, ze strachu, že kdyby se připustil podíl ženy na dominanci obsažené ve vztahu, břímě zodpovědnosti by se mohlo přesunout z mužů na ženy a morální vítězství z žen na muže. Obecněji řečeno je toto slabostí radikálních politiků: idealizovat utlačované, jako kdyby jejich politika a kultura nebyly systémem dominance dotčeny, jako kdyby se lidé na svém vlastním podrobení sami nepodíleli. Redukovat dominanci na prostý vztah mezi tím, kdo někomu něco dělá, a tím, komu je to děláno, znamená nahradit analýzu morálním pobouřením. Takové zjednodušení navíc

strukturu genderové polarity zdánlivě napadá, ale ve skutečnosti ji reprodukuje.

V této knize jsem se snažila stavět na psychoanalytické teorii a pokusila jsem se ji překoncipovat za tím účelem, abych převyprávěla Freudův příběh dominance způsobem, který uchovává jeho složitost a nejednoznačnost. Freud došel k závěru, že se bez autority (internalizované jako vina) neobejdeme a že pod jejím nátlakem nemůžeme než trpět. Není pochyb o tom, že naše historická situace nám snadno umožní zpochybnit maskulinní formu autority – což Freud neudělal –, to však samo o sobě ihned nevyřeší problém destruktivity nebo submise. Je to jen první krok směrem k novému chápání napětí mezi touhou být svobodní a touhou svobodní nebýt. Vytrvat v tomto nasměrování podle mého názoru vyžaduje od teorie něco z oné kvality, kterou Keats vyžadoval od poezie – negativní schopnost. V teoretickém myšlení by ekvivalentem této schopnosti čelit mystériu a nejistotě, „aniž by to člověka dráždilo a nutilo hledat fakta a příčiny“, bylo úsilí o pochopení kontradikce faktů a příčin, aniž by to člověka dráždilo a nutilo k tomu, přidat se na jednu stranu na úkor strany druhé.

Jak už jsem řekla jinde, teorie nebo politika, která si neví rady s kontradikcemi, která popírá iracionální, která se pokouší dezinfikovat erotické, fantastické komponenty lidského života, nám nemůže ukázat, jak autenticky ukončit dominanci. Může pouze vyklidit pole.

První pouto

Od dob Freuda přesunula psychoanalýza ohnisko svého zájmu a svůj zrak zaměřila na ještě ranější fáze vývoje dítěte. Toto přeorientování má mnoho důsledků: dodalo v psychickém vývoji jedince na významu dvojici matka–dítě, která tak soupeří s oidipským trojúhelníkem, a následkem toho stimulovalo nový teoretický výklad individuálního vývoje. Tímto posunem od oidipského k preoidipskému – tedy od otce k matce – se podle všeho skutečně změnil samotný rámec psychoanalytického myšlení. Tam, kde byla původně duše jedince považována za silové pole pudů a obran, se dnes stala vnitřním dramatem ega a objektů (jak psychoanalýza nazývá mentální reprezentaci druhých). A toto zaměření na ego a jeho vnitřní objektní vztahy nevyhnutelně vedlo ke zvýšenému zájmu o ideu self a, na obecnější rovině, o vztah mezi self a druhou osobou. Posledních dvacet pět let zaznamenalo rozkvět psychoanalytických teorií o raném růstu self ve vztahu s druhou osobou.⁹

V této kapitole ukážu, že dominance má svůj původ v transformaci vztahu mezi self a druhým. Krátce řečeno, dominance a submise jsou důsledkem kolapsu nezbytného napětí mezi sebe-prosazením a vzájemným potvrzením, které umožňuje, aby se self a druhý setkali jako dva sobě rovní partneři. Prosazení sebe samého a uznání existence druhého jsou opačné póly křehké rovnováhy. Tato rovnováha je integrální součástí toho, co se nazývá „diferenciace“: vývoj jedince jako self, které si je vědomo své odlišnosti

od druhých. A přece je těžké tuto rovnováhu, a s ní odlišnost self a druhého, unést.¹⁰ Zvláště potřeba potvrzení vzniknout paradoxu. Potvrzení je ona reakce druhého, která činí pocity, úmysly a činy self smysluplnými. Umožňuje self, aby hmatatelným způsobem uplatnilo vlastní aktivnost a autorství. Takové uznání však může přijít pouze od druhého, kterého zase my uznáváme jako nezávislou, specifickou osobu. Boj za to, abychom byli uznáni druhým, a tak si potvrdili své self, označil Hegel za jádro vztahů dominance. Co Hegel formuloval na úrovni filozofické abstrakce, však může být zkoumáno také ve světle toho, co dnes víme o psychologickém vývoji dítěte. V této kapitole budeme sledovat průběh potvrzení v nejranějších setkáních self s pečujícím druhým (nebo druhými) a uvidíme, jak neschopnost unést paradox této interakce může – a často se to stává – proměnit vzájemné uznávání se na dominanci a submisi.

Počátek uznání

Matka chová své novorozené dítě, poprvé se podívá do jeho očí a říká: „Myslím, že mě poznává. Ty mě znáš, vid’? Ano, znáš.“ Když si měkkým, pronikavým hlasem takto s dítětem stále dokola povídá (ona „infantilizovaná“ řeč, na které se vědci shodují, je univerzální a označuje se jako tzv. baby talk), přisuzuje mu poznání, které překračuje běžné vědění. Skeptickému pozorovateli se toto vědění může jevit jen jako projekce. Pro matku je tento pokojný okamžik po kojení – kterému často předcházela bouřlivý pláč, šukání tělíčka dítěte, poněkud neohrabaná snaha připojit ústa dítěte k bradavce, postupné uvolnění, kdy už dítě začne sát a mléko začne proudit, a který je nakonec završen bdělým, pozorným a přitom tajemným pohledem dítěte – skutečně okamžikem rozpoznání. Matka říká svému dítěti: „Co ty jsi zač? To jsi opravdu ty, koho jsem v sobě nosila? Znáš mě?“ Na rozdíl od nezávislého pozorovatele by ji nepřekvapilo, kdybyste jí řekli, že vědeckými pokusy je

dokázáno, že její dítě už ji dokáže odlišit od jiných lidí, že i čerstvě narozené děti dávají přednost pohledu, hlasu a vůni svých matek.¹¹

Matka, která se cítí svým novorozeným dítětem rozpoznána, pouze nepromítá své pocity do dítěte – což ale nepochybně dělá také. Matka tím rovněž spojuje novorozencovu minulost ve svém mateřském těle s jeho budoucností mimo její tělo jakožto samostatné osoby.* Dítě je pro ni cizincem, ještě si není jistá tím, kdo toto dítě je, ačkoli si je jistá tím, že tato holčička nebo chlapeček už jsou někdo, jedinečná osoba s vlastním osudem.† I když je na ní – a nejen na ní, ale možná stejným způsobem i na otci a ostatních – novorozeně plně závislé, matka nikdy ani na chvíli nezapochybuje, že si toto dítě přináší vlastní já, svou jedinečnou osobnost, která bude působit na jejich společný život. A od první chvíle je vděčná za to, jak dítě spolupracuje a je aktivní – za jeho ochotu nechat se utiřit, jeho přijetí frustrace, oddanost jejímu mléku, soustředění se na její tvář. Později, jak je dítě schopnější demonstrovat stále jasněji, že ji zná a že jí dává přednost před všemi ostatními, přijme matka tento

* I když používám slovo „nosila“ a odkazuji na výzkum dvojic matka–dítě, kdy je dítě biologickým potomkem své matky, netvrdím, že tato zkušenost je radikálně odlišná v případě adopce dítěte. Adoptivní matky, stejně jako ty biologické, drží své dítě před narozením ve své mysli a identifikují se s vlastními matkami těchto dětí, které je nosily. Mám zde tedy na mysli tuto přítomnost dítěte v mysli matky a posun k vztahu s dítětem, které je skutečné a mimo tělo matky.

† Protože neexistuje žádné uspokojivé řešení problému, kterým zájmenem odkazovat na nemluvně [angl. infant, pozn. překl.], budu střídát mužský a ženský rod. V odstavcích textu, kde na matku odkazuji zájmenem „ona“, se budu obecně snažit vyhnout zmatku a na dítě budu odkazovat zájmenem „on“. V odstavcích, kde budu hovořit pouze o dítěti a kde je tedy osoba, na niž se odkazuje, zřejmá, budu na toto dítě obecně odkazovat zájmenem „ona“. I když píši o matce, zjednodušeně tím mám na mysli dospělou osobu pro dítě významnou, kterou stejně tak může být otec nebo kterýkoli pečovatel dobře známý dítěti. Protože pro mou úvahu je zcela relevantní, že principiálním pečovatelem v naší kultuře obvykle je (nebo se předpokládá, že bude) matka, této nedjednoznačnosti se nevyhneme [anglické slovo „infant“ zde ve většině případů překládáno jako „kojenec“, případně „nemluvně“; pozn. překl.].

záblesk rozpoznání jako znamení vzájemnosti, která trvá i přes úžasnou nerovnost partnerů ve vztahu rodič–dítě. Možná se ale nikdy nebude cítit tak silná jako v těchto prvních dnech života svého dítěte, kdy zakouší intenzivní směsici pocitů, že dítě je její součástí, je zcela známé, a přece zcela nové, neznámé a jiné.

Pro některou matku je tento paradox, skutečnost, že dítě z ní pocházející je jí zároveň neznámé, obtížný a těžko ho přijímá. Může se cítit frustrovaná tím, že její dítě jí zatím nemůže o sobě říci, kdo je, co ví nebo co neví. Nová matka jistě prožívá složitou škálu pocitů, z nichž mnohé jsou zapuzeny nebo zcela potlačeny běžnou představou o citech, která mateřství obklopuje. Může se cítit znuděná, nejistá, protože neví, co udělat, aby dítě utišila nebo potěšila, vyčerpaná, plná obav o sebe a své tělo, nazlobená, že dítě od ní vyžaduje tolik, zdrcená nedostatkem viditelné vděčnosti nebo reakce, netrpělivá, protože dítě se jí tak dlouho neodhaluje, vyděšená, že její dítě není normální, že takové zůstane navždycky.

I přes tyto pochybnosti a obtíže je však většina matek prvního dítěte schopná mocné spojení s novorozeným dítětem ustát. Některé schopnosti matky pro mateřství přirozeně zrcadlí péči, které se jí samotné dostalo od vlastních rodičů, a podporu ze strany druhých dospělých. Co jí však dává přežít chvíli od chvíle, je vztah, který si buduje se svým novorozeným dítětem, vděčnost, kterou cítí, když na ni její dítě, se vši přirozenou intenzitou, reaguje.¹² Už v této rané interakci může matka identifikovat první známky vzájemného uznání: „Uznávám *tě* jako své dítě, které uznává *mě*.“

Zakusit uznání nejplnějším, nejradostnějším způsobem s sebou nutně nese paradox, že „ty“, který jsi „můj“, jsi také jiný, nový, mimo mě. Je v něm obsažen také pocit ztráty, že už nejsi uvnitř mě, že už nejsi jen mou fantazií o tobě, že už nejsme fyzicky ani psychicky jedno a že už se o tebe nemohu starat jenom tím, že se starám o sebe. Mohu dát přednost tomu, že tuto stránku reality odsunu ze svého vědomí – např. tím, že tě prohlásím za nejúžasnější dítě, které kdy žilo, mnohem dokonalejší než všechny ostatní děti, abys tak bylo

mým vysněným dítětem a péče o tebe aby byla tak snadná, jako když pečuji o sebe a naplňuji tak své nejhlubší touhy po slávě. To je pokušení, kterému do určité míry podléhá mnoho nových rodičů.

Proces uznání, který zde mapujeme prostřednictvím zkušeností nové matky, tak vždycky obsahuje tuto paradoxní směsici jinakosti a sounáležitosti: náležíš ke mně, a přece (už) nejsi mou částí. Radost, které se mi z tvé existence dostává, musí zahrnovat *jak* mé spojení s tebou, *tak* tvou nezávislou existenci – uznávám, že jsi skutečný.

Intersubjektivita

Uznání je pro lidskou existenci tak zásadní, že často uniká naší pozornosti; nebo, lépe řečeno, se nám zjevuje v tolika převlecích, že jen zřídka kdy je chápáno jako jeden zastřešující koncept. Existuje pro něj nespočet téměř synonymních výrazů: uznat znamená potvrdit, schválit, vzít na vědomí, znát, přijmout, pochopit, vcítit se, všímat si, tolerovat, ocenit, poznat, identifikovat se s někým, důvěrně se seznámit... milovat. I nejstřízlivější pojednání o raném dětství, která se podrobně zabývají interakcí nemluvňatek a matek, jsou plná slov souvisejících s uznáním. *Vzájemné uznání*, jak ho pojímám já, zahrnuje mnoho zkušeností, které se v bádání o interakci mezi matkou a dítětem běžně popisují: emocionální vyladění, vzájemné působení, afektivní vzájemnost, sdílení stavu mysli. Idea vzájemného uznání se mi jeví jako čím dál klíčovější kategorie rané zkušenosti. Bádání na tomto poli stále více odhaluje skutečnost, že nemluvňata jsou aktivními účastníky, kteří pomáhají tvarovat reakci svého okolí a „vytvářejí“ své vlastní objekty. Tím, že se toto bádání o nejranějším dětství zaměřilo na interakci, postupně rozšířilo úhel pohledu psychologie, a zahrnulo tak nejenec a rodiče, simultánní přítomnost dvou žijících subjektů.¹³

Může se to jevit jako celkem evidentní, nicméně psychoanalýza tradičně vykládala teorie nejranějšího dětství, v nichž je interakce mezi nemluvňatem a matkou mnohem méně aktivní. Ještě nedávno

se dítě ve většině psychoanalytických debat o raném dětství, raném vývoji ega a raném mateřství líčilo jako pasivní, do sebe stažené, dokonce „autistické“ stvoření. Tento pohled následoval Freuda, pro něhož byl počáteční vztah ega k vnějšímu světu nepřátelský, odmítající jeho rušivý vliv. Ve Freudově rekonstrukci byl první vztah (tedy vztah s matkou) založen na orálním pudu – fyziologické závislosti, nespecifické potřebě toho, aby někdo zredukoval napětí tím, že poskytne uspokojení. Pečující osoba se spíše než jako specifická osoba s nezávislou existencí jevila coby pouhý objekt potřeby nemluvněte. Jinými slovy, vztah kojence k světu byl formován pouze potřebou jídla a pohodlí, což představoval matčin prs; tento vztah nezahrnoval nic ze zvědavosti nebo schopnosti reagovat na pohled a zvuk, tvář a hlas, které jsou od počátku sociální.¹⁴ Těmto elementům psychického života, které vyžadují živoucího, reagujícího druhého, se v psychoanalytickém myšlení dostávalo jen malého prostoru.

Značná část hnací síly, která změnu podnítila, pocházela z bádání založeného na jiných než psychoanalytických modelech vývoje. Piagetova vývojová psychologie, která vnímala nemluvně jako aktivní a podněty vyhledávající bytost, jež buduje své prostředí skrze akci a interakci, nakonec vedla k vlně bádání a teoretického uvažování, která psychoanalytické vnímání nejranějšího věku jakožto pasivního období zpochybnila.¹⁵ Stejně významný byl také vliv etologického bádání, které studovalo chování zvířecích a lidských mláďat v jejich přirozeném prostředí, a identifikovalo tak růst přimknutí (*attachment*), společenského napojení na ostatní – zvláště na matku –, které popisujeme.¹⁶ Od rozpoznávání a upřednostňování své matky postupuje dítě dále k tomu, že si s ní buduje vztah, do něhož spadá široká škála aktivit a emocí, z nichž mnohé jsou na krmení a pečování nezávislé.

„Teoretici přimknutí“ založili svou práci převážně na pozorování kojenců – vyniká mezi nimi britský psychoanalytik John Bowlby – a zastávali názor, že sociabilita není sekundární, ale primární fenomén. Na konci padesátých let 20. století Bowlby výslovně napadl